

DOI: 10.7596/taksad.v3i4.415

Fetih Derneği ve İstanbul'un Fethinin 500. Yılı

Çağla Derya Tağmat¹

Öz

Türkiye’de, 500. yıldönümü 1953 yılında kutlanacak olan İstanbul’un Fethi kutlamaları için hazırlıklara Cumhurbaşkanı İsmet İnönü döneminde başlanmış ve 1950 yılında “500. Yıl ve Müteakip Fetih Yıllarını Kutlama Derneği” adıyla bir dernek kurulmuştur.

1950 yılında yapılan seçimler sonucunda yaşanan hükümet değişimi fetih kutlama planlarına gölge düşürmemiş ve hazırlıklar devam etmiştir. Demokrat Parti iktidarı döneminde hazırlıklarına hızlı bir şekilde devam eden cemiyet, yaşadığı maddi imkânsızlıklara rağmen çeşitli faaliyetler organize etmiştir.

Başbakan Adnan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın katılmadığı kutlama etkinlikleri, çeşitli eksiklikler ve devlet erkânının katılmamasından dolayı basın tarafından sert eleştirilere maruz kalmıştır. Diğer yandan devlet erkânının törenlere katılmamış olması kutlanılan olayın bir diğer muhatabı Yunanistan tarafından da bir sağduyu örneği olarak nitelendirilmiştir.

Bu çalışmada, Demokrat Parti döneminde faaliyet gösteren Fetih Derneği, derneğin yapısı, organizasyonları ve kutlama faaliyetleri arşiv belgeleri ve süreli yayınlar kullanılarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Fetih Deneği, Fethin 500. Yılı, İstanbul.

¹ Dr., Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, tagmat@ankara.edu.tr

Association of Conquest and The 500th Anniversary of Conquest of Istanbul

Abstract

In Turkey, the preparations of conquest celebrations of Istanbul, of which 500th anniversary would be celebrated in 1953, were begun in the period of President Ismet Inonu and an association called “Association of 500th Anniversary and Celebrating the Following Anniversaries of Conquest of Istanbul” was founded.

The governmental change as a result of 1950 elections did not overshadow to the plans of conquest celebrations and then preparations continued. The association which proceeded its preparations rapidly in the Democratic Party era, organised several activities inspite of financial impossibilities.

The celebration activities in which Prime Minister Adnan Menderes and President Celal Bayar didn't attend were criticised rigorously by press because of the deficiencies of organizations and absence of high officials. On the other hand the absence of the president and the prime minister in the celebrations, was qualified as an example of common sense by the other part of the case, Greece.

In this study the Association of Conquest which was active in Democrat Party era, the structure and organizations of the association and its celebration activities were analysed in the light of archival documents and periodicals.

Keywords: Democratic Party, Association of Conquest, The 500th Anniversary of Conquest, Istanbul.

Giriş

1453 yılında II. Mehmet (Fatih) tarafından gerçekleştirilen İstanbul'un fethi, gerek Türk gerekse dünya tarihinde kendine önemli yer edinmiş bir gelişmedir. İstanbul'un fethi, Osmanlı döneminde İkinci Meşrutiyetin ilanından itibaren törenlerle kutlanmış fakat milli bayram formuna sokulmamıştır. Bir toplum için öneme sahip özel günlerin tören bağlamında

kutlanması, zaman zaman o olayın tarihselliğinden çok, yasama ve yürütme organının tercihleri çerçevesinde gerçekleşebilir. Daha açık bir deyişle, gerçekleşen çok önemli bir olay ya da tarihe geçecek bir başarının sonraki yıllarda kutlanması, belli bir duygu ve düşünceye dayalı olduğu kadar mevzuatla da yakından ilgilidir. Kısacası tarihi bir olayın bayram ya da başka bir tören olarak kutlanması büyük ölçüde idarenin takdirindedir. Tarihi bir olayın gerçekleşmesi başka, bu olayın bir bayram ya da tören olarak kutlanması başkadır. İstanbul'un fetih günü bu bağlamda ele alındığında, kutlamalardaki ve organizasyonlardaki detayların ve planlamaların dönemden döneme değiştiği söylenebilir.

Öte yandan Osmanlı tarihinde önemli kırılmalardan biri olan ve yeni bir dönemi başlatan İkinci Meşrutiyet döneminin pek çok alanda olduğu gibi, milli bayramların ya da önemli günlerin kutlanması konusunda da bir kırılma olduğu ileri sürülebilir. Öyle ki, Meşrutiyetin ilerleyen sürecinde (özellikle Balkan Savaşları ile yükselişe geçen) hâkim düşünce akımı olan Türkçülük çerçevesinde milli bilincin inşasını sağlamak amacıyla milli bayramlara ayrı bir önem atfedildiği de bir gerçektir. Dolayısıyla milli önem atfedilen günlerin kutlanması, İkinci Meşrutiyet döneminde halkın katılabileceği bir forma sokulurken, sürekli hale getirilip sonraki nesillere aktarma yoluyla milli duyguların canlı tutulması konusundaki en önemli araç olmuştur (Polat, 2012: 25).

İkinci Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli günleri kutlamayı bir gelenek haline getirme çabası Meşrutiyetin ilan günü 23 Temmuz 1908'in (Rumi 10 Temmuz 1324) milli bayram ilan edilmesiyle başlamıştır (Uzun, 2010: 110; Engin, 2003: 65). Meşrutiyetin ilan edildiği 10 Temmuz günü ilk defa 1909 yılında milli bayram olarak kutlanmıştır (Yamak, 2008: 328). Meşrutiyet döneminde bayram kutlamalarına verilen önem hissedilir düzeyde artmış ve Çocuklar Bayramı, İdman Bayramı gibi başka bayramlar da icat edilmiştir (Polat, 2010: 31). Diğer yandan Birinci Dünya Savaşı yıllarında (2 Mayıs 1916 tarihinde) Osmanlı Devleti'nin kuruluş günü de "İstiklal-i Osmanî Günü" adıyla kutlanmıştır (Uzun, 2010: 110).

İkinci Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli günleri kutlamayı bir gelenek haline getirme çabası İttihatçıların ideolojileri ve politik yaklaşımlarıyla doğru orantıda seyretmiştir (Polat, 2012: 31). Bu bağlamda Birinci Dünya Savaşı'nın henüz başlamadığı ama devletler arası bloklaşmanın en üst noktaya ulaştığı 1914 yılının Mayıs ayında İstanbul'un fethi büyük törenlerle kutlanmıştır.

1914 Yılı Kutlamaları ve Sonrası

500. yılı 1953 yılına denk gelecek olan İstanbul'un fethinin kutlanmasına yönelik çalışmaların geçmişi, İttihat ve Terakki döneminde başlamış, 1914 yılına kadar bu kutlamalar önemli ölçüde devam etmiştir (Engin, 2013: 65). 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın henüz başlamadığı döneme denk gelen İstanbul'un Fetih günü ise törenler ve çeşitli organizasyonlarla kutlanmıştır.

Bu çerçevede cevabı aranması gereken önemli sorulardan bir tanesi İstanbul'un Fethinin büyük organizasyonlarla kutlanması için neden 1914 yılının seçilmiş olduğudur. Sorunun cevabını, bu kutlamayı sayfalarına taşıyan gazetelerde bulmak mümkündür.

Konuya sayfalarında geniş yer veren Tanin gazetesinin aktardığına göre, daha önceki yıllarda milli heyecanın bu şekilde bir örneğine rastlanmamış hemen her yer kırmızı beyaz bayraklarla süslenmiştir. Kutlamaya geniş bir halk kitlesinin katıldığını belirten gazete, kalabalığın Ayasofya'dan Fatih'e doğru merasim için yürüyüşe başladığını satırlarına taşımıştır (Tanin, 31 Mayıs 1330). Yine aynı gazetenin haberine göre, Fatih'e ulaşan kalabalığın sayısı büyük oranda artmış ve Türk Ocağı adına bir konuşma yapan Hamdullah Suphi Bey sözlerinde Türklük ülküsü vurgusu yapmıştır (Tanin, 31 Mayıs 1330).

Hamdullah Suphi Bey'in Türklük üzerine inşa ettiği konuşması, hem İttihat ve Terakki Fırkası'nın ideolojisini hem de İstanbul'un fetih gününün algılanış şeklini ortaya koyması açısından önemlidir. Diğer yandan önemli gün ve bayramların genel anlamda küsuratsız yıllarda (10., 25., 50., 75., 100. ve 125... yıllarını doldurduğunda) alışlagelmişin dışında daha büyük ve farklı faaliyetlerle kutlandığı hatırlandığında, İstanbul'un Fetih gününün 461. yıl dönümünde böylesi büyük törenlerle kutlanması dikkat çekicidir. Bunda yönetimdeki İttihat ve Terakki'nin ideolojik yaklaşımının yanı sıra, dünyanın bir savaşa doğru sürüklenmesinin de etkisinin olduğu düşünülebilir. Böylelikle gerçekleşen törenlerin bir gövde gösterisi olabileceği de akla yatkın görünmektedir.

Aynı törende konuşma yapan Cemal Paşa'nın ifadeleri incelendiğinde; Türklük, İslam ve Osmanlılık ifadelerini sıkça kullanmış olması, yukarıdaki önermeyi destekler niteliktedir. Konuşmasında Fatih Sultan Mehmet'in, odasına sopa ile gelen hocası Akşemsettin-i Veli'ye neden sopayla geldiğini sorması üzerine Akşemsettin-i Veli'nin "çalışmazsan seni döverim" şeklinde verdiği cevabı aktaran Cemal Paşa, gençliğe " siz de çalışmazsanız Fatih'in ruhu sizi

sopa ile dövcektir” demiş ve daima ilim yolunda ilerlemek gerekliliğinin altını çizmiştir (Engin, 2013: 67).

Hamdullah Suphi Bey, Cemal Paşa ve Ömer Naci Bey gibi önemli kişilerin konuşmaları ile devam eden törende pek çok okula mensup kalabalık öğrenci grupları resmigeçit yapmışlardır (Engin, 2013: 67).

Oldukça coşkulu ve kalabalık geçen 1914 kutlamaları, savaş nedeniyle sürekli hale getirilememiş, akabinde yaşanan Mütareke döneminde Osmanlı Devleti, İtilaf Devletlerince işgale uğramıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasıyla başlayan Anadolu direnişi ise kısa sürede tüm yurda yayılmış ve Milli Mücadele döneminin sonunda imzalanan Lozan Barış Antlaşması² (Şimşir, 2012) ile yepyeni bir dönem başlamıştır. Lozan Barış Antlaşması'ndan kısa bir süre sonra devletin yönetim şekli cumhuriyet olarak belirlenmiş ve Türkiye Cumhuriyeti kalkınma dönemine girmiştir. Bu süreçte yani Atatürk dönemi olarak adlandırılan 1923-1938 yılları arasında, Osmanlı toplumsal yapısını değiştirmeye dönük reformlarla, Mustafa Kemal Atatürk karizmatik liderliğini kurumsallaştırmıştır (Aslan, 2011: 18).

Atatürk döneminde İstanbul'un Fethinin kutlanmasına dönük girişimlere rastlanmamış olması dikkat çekicidir. Bu dönemde, devrimlere hız verilmesiyle birlikte, modern Türkiye'nin oluşumunda önemli yer tutan günlerin bayram olarak kutlandığı görülmektedir.³ Bu çerçeveden bakıldığında modern Türkiye'nin oluşumuna katkıda bulunan ya da başka bir deyişle ulusal devletin kurulma aşamasında dönüm noktası olan olaylar veya günler bayram olarak kutlanmaya başlamıştır. Türk devriminin mimarları, Monarşiden arta kalan kurum ve değerleri tasfiye edip, milli egemenliğe dayalı laik bir ulus devletin inşasına koyulmuşlardır (Aslan, 2011: 51).

Yeni düzen, Osmanlı'ya ait değerlerden uzaklaşırken, Osmanlı'ya dair önemli günlerin kutlanmasından da yavaş yavaş vazgeçmeye başlamıştır. Cumhuriyetin ilanından yaklaşık bir yıl sonra 23 Temmuz 1924 tarihinde kutlanan Hürriyet Bayramı, 1934 yılında son

² 24 Temmuz 1923.

³ 23 Nisan gününün bayram olarak kabul edilmesi ile ilgili yasa tasarısı 2 Mayıs 1921 tarihinde kabul edilmiştir. Polat, 2012: 40; 19 Mayıs günü ise 20 Haziran 1938 tarihinde “Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkındaki 2739 Sayılı Kanuna Ek Kanun” olarak, “Gençlik ve Spor Bayramı” olarak kabul edilmiştir. (Uzun, 2010: 110).

kez kutlanmış (Aslan, 2011: 51) ve 1935 yılında TBMM’de yapılan görüşmelerde bayram günleri arasından çıkarılmıştır.⁴

500. Yıl Kutlama Hazırlıkları

1914 yılına damga vuran kutlamaların ardından uzunca bir süre İstanbul’un fethi adına önemli bir kutlama gerçekleştirilmediğini söylemek mümkündür. Ancak 1939 yılında, yaklaşan 500. yıla dair organizasyonların hazırlıklarına başlanması gündeme gelmiştir. İsmet İnönü’nün isteğiyle 500. yıl dönümü kutlamalarına dair planlamalar başlamış, İkinci Dünya Savaşı yıllarında da bu hazırlıklar devam ettirilmiştir (Özcan, 2013). Savaşın devam etmekte olduğu dönemde Hasan Âli Yücel’in başkanlığında bir komisyon oluşturulmuş, konuyla ilgili pek çok proje gündeme gelmiştir. Bunların içinde Fatih ve İstanbul konulu konferansların düzenlenmesi, uluslararası İstanbul Sergisi’nin açılması ve İstanbul’da Olimpiyat tesisleri kurulması ve hatta 1945 olimpiyatlarının İstanbul’da yapılmasının sağlanması gibi fikirler yer almıştır (Engin, 2013: 69).

İkinci Dünya Savaşı’nın tüm hararetiyle devam ettiği 1943 yılının 29 Mayıs gününde Ulus gazetesinde yalnızca “*İstanbul 490 yıl önce bugün Feth Olunmuştu*” şeklinde küçük bir haberin yer aldığı görülmektedir (Ulus, 29 Mayıs 1943). Bunda İkinci Dünya Savaşı’nın etkisi ve Türkiye’nin o dönemdeki tek meşguliyetinin savaş dışında kalabilmek üzerine odaklanmasının etkisi büyüktür. Osmanlı Devleti’nin katıldığı Birinci Dünya Savaşı’nda hemen her türlü dini ve milli değer, toplumsal motivasyon uğruna kullanılırken, Türkiye Cumhuriyeti’nin katılmadığı İkinci Dünya Savaşı sırasında herhangi bir güdüleme çabasına girilmemiş ve savaşın toplumun gündeminden uzak tutulmasına özen gösterilmiştir.

Öte yandan, savaşın sona ermesinin ardından kutlama hazırlıklarına hız verilmiş ve Milli Eğitim Bakanlığı’nda konuyla ilgili toplantılar gerçekleştirilmiştir. Fatih’in bir heykelinin yapılması kararlaştırılmış ve heykelin nereye dikilmesi gerektiği tartışmaları da toplantılara damgasını vurmuştur. Buna ek olarak Fatih ile ilgili çeşitli eserlerin basılması, müzeler ve sergiler açılması gerektiği şeklinde de fikirler ortaya atılmıştır.

İstanbul’un Fethinin 500. yıl kutlamaları komisyonunun başında bulunan Hasan Ali Yücel, 16 Şubat 1945 tarihinde Eski Eserler ve Müzeler Birinci Danışma Komisyonu’nun ilk toplantısında yapmış olduğu konuşmasında, Cumhuriyet döneminde eski eserlerin onarımının

⁴ Mecliste yapılan görüşmelerde yalnızca Zafer Bayramı, Ulusal Egemenlik Bayramı, Bahar Bayramı (1 Mayıs), Şeker Bayramı, Kurban Bayramı ve Yılbaşı günün resmi tatil olmasına karar verilmiş ve Ulusal bayramın yalnızca Cumhuriyet Bayramı olduğu karara bağlanmıştır. Türkiye içinde ve dışında Devlet adına yalnızca 29 Ekim günü resmi tören yapılması kabul edilmiştir. TBMM Zabıt Ceridesi, 27 Mayıs 1935, 31. İnikad, Devre 5, Cilt 3: 303.

da başlı başına bir iş ve bir dava olduğunu belirtmiş ve onarım işi için nerelere ne kadar para sarf edildiğini anlatmıştır. Konuşmasında İstanbul'un fetih yıldönümü kapsamında yer alan mekânlardan da bahseden Yücel, Topkapı Sarayı, Ayasofya, İstanbul Sultan Ahmet Medresesi ve İstanbul'da sayısı 60'a varan türbelerinde içinde bulunduğu Türkiye genelindeki pek çok tarihi mekâna son yıllarda 1,5 milyon liralık harcamanın yapıldığını aktarmıştır (Yücel, 1993: 266).

Konuşmasını, tüm yurdun önemli merkezlerinde tarih ve sanat değeri bulunan eserleri tespit etmekle başlanması gerektiğini söyleyerek sürdüren Yücel, Türkiye'nin bir bütün olarak açık hava müzesi haline çevrilmesi gerektiğinin altını çizmiştir (Yücel, 1993: 268-269).

Tüm bu uğraşlar ve komisyon çalışmaları 1950 yılında yapılan genel seçimlere kadar devam etmiştir. 1950 yılındaki genel seçimleri Demokrat Parti'nin kazanması, kurulan komisyon ve faaliyet planlarında da değişikliğe neden olmuş ve 500. yıl kutlama etkinliklerini Demokrat Parti devralmıştır.

500. Yıl ve Müteakip Fetih Yıllarını Kutlama Derneği

Cumhuriyet Halk Partisi'nin İstanbul'un Fethinin 500. yıl dönümünü kutlamaya yönelik gerçekleştirdiği önemli girişimlerden biri, 1950 yılının Mart ayında başka bir deyişle seçimlere çok az bir süre kala, İstanbul'un Fethinin 500. Yılı ve Müteakip Fetih Yıllarını Kutlama Derneği⁵ adıyla bir cemiyet kurmak olmuştur.

Demokrat Parti'nin henüz iktidara gelmediği dönemde CHP İktidarı tarafından kurulan bu dernek, İstanbul'un fethinin 500. yılını kutlamak, eski eser ve abidelerin korunma ve tamirini sağlamak, Fatih'in heykelini yapmak, İstanbul'un ve fethinin önemini duyurmak ve bu amaçla çalışan teşekküllerle işbirliği yapmak gibi sorumluluklar üstlenmiş ve faaliyete başlamıştır (BCA. 490.01.600.76.7, İstanbul'un Fethinin 500. Yılı ve Müteakip Fetih Yıllarını Kutlama Derneği Nizamnamesi: 3-4).

Dernek başkanı olarak Aziz Ogan, ikinci başkan olarak Cemil Topuzlu, Başkâtip olarak Osman Ergin gibi isimlere yer verilirken, Ali Vasfi Eğeli, Halis Kaynar, İhsan İpekçi Muhiddin Üstündağ, İzzet Aksoman, Fethi Erdem, Nejad Sirel ve Vasfi Rıza Zobu gibi isimler de idare kurulu üyeleri olarak belirlenmiştir (BCA. 030.01.123.782.6). Dernek üyelerine genel olarak bakıldığında, hemen her tür meslek grubuna bağlı kişilerden oluşması dikkat çekmektedir. Üyeler arasında Burhan Felek, Ahmet Emin Yalman, Hakkı Tarık Us ve Hasan Rasim Us gibi önemli gazeteciler de yer almıştır (BCA. 490.01.600.76.7: 11-16).

⁵ Bundan sonra Fetih Cemiyeti olarak anılacaktır.

On sekiz yaşını doldurmuş her Türk'ün üye olarak kabul edilebileceği dernek, üyelerinden aylık 120 Lirayı geçmemek üzere aldığı aidat ve bağışlarla gelir sağlamıştır (BCA. 490.01.600.76.7: 4-5). Ancak derneğin, resmi hüviyetini kazandığına dair hükümete yazdığı Mart 1950 tarihli yazıda, Fetih kutlamalarına az süre kaldığı, maddi yetersizlikten dolayı geçici olarak toplantılarını müzede gerçekleştirdikleri ve hükümetin maddi manevi desteklerini bekledikleri belirtilmiştir (BCA. 030.01.123.782.6).

Öte yandan 14 Mayıs 1950 tarihi, Türkiye için de bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Yapılan seçimler sonucu yaşanan hükümet değişikliği ve Demokrat Parti'nin iktidara gelişi; siyasal ve ekonomik alanda da pek çok değişikliğe neden olurken, İstanbul'un Fethini kutlama faaliyetlerini organize etme görev ve sorumluluğu da Demokrat Parti hükümetine geçmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 1939'daki girişimiyle başlayan kutlama organizasyonları, Demokrat Parti hükümetinin iktidara gelişiyle birlikte bu organizasyonu devralması ve 1950 yılında çalışmalarına hız vermesiyle ilerlemiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi döneminde kurulan ve Demokrat Parti döneminde de varlığını ve faaliyetlerini sürdüren derneğin, DP'nin iktidara gelişinden yaklaşık iki ay sonra İç işleri Bakanlığı'nın 81-175/377 sayılı ve 20/6/1950 tarihli yazısı ve Danıştay Genel Kurulu'nun 50-220/197 sayılı ve 3/7/1950 tarihli kararı ile 3512 sayılı kanunun 37. maddesine göre genel menfaatlere yararlı derneklerden sayılması (Bakanlar Kurulu tarafından) karara bağlanmıştır.⁶ Bu durum DP Hükümetinin derneğe ve derneğin faaliyetlerine verdiği önemi ortaya koymuş ve derneğin 500. yıl kutlamaları için, daha seri çalışmasının önü açılmıştır.

Dernek, çalışmalarına hemen başlamış ancak yaşadığı maddi yetersizlik Ağustos ayına gelindiğinde hala giderilememiştir. Dernek idare kurulu bu konuyu hükümetle görüşmek için bir randevu talep etmiştir (BCA. 030.01.17.98.42). On sekiz milyon liralık bir bütçeyle vücuda getirilecek kutlama programının bir masa başı kararı olarak kaldığını belirten Milliyet gazetesi, dernek üyesi İzzet Akosman'ın derneğin faaliyetleri konusundaki açıklamalarına yer vermiştir. İzzet Akosman yapmış olduğu açıklamada, her gün yeni üyeliklerin gerçekleştiğini ve çalışmaların dört komite halinde devam ettiğini belirtmiştir. Birinci komite ilmi, ikinci komite mali, üçüncü komite güzel sanatlar ve dördüncü komite ise neşriyat işleriyle meşgul olmuştur. İلمي komite her hafta pazartesi günleri toplanarak çalışmalarını sürdürürken,

⁶BCA. 030.18.01.02.123.61.13; İstanbul'un Beş Yüzüncü ve Müteakip Fetih Yıllarını Kutlama Derneği ile beraber Kırşehir Verem Savaş Derneği, Gelibolu Verem Savaş Derneği ve İzmir Memleket Hastanesi Yardım Derneği de genel menfaatlere yararlı dernekler olarak belirlenmiştir. Milliyet, 19 Ağustos 1950.

derneğin yapmış olduğu bir anketle, Fatih'in heykelinin nereye yapılması konusunda kamuoyunun fikri alınmıştır. Beş binden fazla kişiye uygulanan ankette, Fatih'in heykelinin Saraçhanebaşı'na yapılması şeklinde bir sonuç çıkmıştır (Milliyet, 10 Temmuz 1950). Ancak ankete gelen cevaplar her ne kadar Fatih'in heykelinin Saraçhanebaşı'na yapılmasına işaret etse de, dernek başkanı Aziz Ogan, heykelin Rumeli Hisarı'na yapılması fikrini savunmuştur. Bununla beraber kutlama faaliyetlerinin kültürel esaslar üzerinden gerçekleşmesi gerektiğini savunan dernek başkanı, heykel konusunda geç kalındığını ancak çalışmaların devam ettiğini belirtmiştir (Milliyet, 20 Temmuz 1950). 500. yıl kutlama etkinlikleri çerçevesinde dernek, Fatih döneminde yazılmış musiki eserlerinin bir araya getirilmesi konusunda da çalışmalara devam etmiştir (Milliyet, 10 Temmuz 1950).

İstanbul'un Fethinin 500. Yılı ve Müteakip Fetih Yıllarını Kutlama Derneği çalışmalarını sürdürürken, Türk sineması da boş durmamış ve Atlas Film Kolektif Şirketi tarafından fetihle ilgili bir film çekilmiştir. Filmin renkli olarak Amerika'da banyo edilmek üzere ülke dışına çıkarılmasına Bakanlar Kurulu tarafından izin verilmiştir (BCA. 030.18.01.02.124.82.7). 1951 yılında gösterime giren Aydın Arakon'un yönetmenliğinde çekilen "*İstanbul'un Fethi*" adındaki bu film, siyah beyaz olarak gösterime girmiş ve 95 bin liraya mal olmuştur. Sami Ayanoglu, Turan Seyfioğlu ve Reşit Gürzap gibi oyuncuların yer almış olduğu film, sonraki yıllarda yapılan değerlendirmelerde Türk Sinemasının ilk üstün yapımı olarak nitelendirilmiştir.⁷

İstanbul'un fethinin 500. yıldönümü, sinema sektörünü gerçekten hareketlendirmiştir. Öyle ki çekilmesi planlanan filmlerin konusu yalnızca İstanbul'un fethiyle sınırlı kalmamış, Türkiye'yi daha iyi tanıtmak amacıyla Orta Şark Dostu Amerikalılar Cemiyeti, Türkiye'nin iktisadi kalkınmasını ve Atatürk devrimlerini konu alacak bir film çekmek ve bu filmi ABD'deki televizyon kanallarında yayınlamak istemişlerdir. Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Türkiye hakkında çekilecek bu filmin kışın değil de, yazın çekilmesini ve Türkiye'nin güzelliklerinin daha çok ortaya çıkarılmasını savunmuş ve ayrıca Amerika'dan gelecek olan teknisyenlerin konaklama ve diğer ihtiyaçlarının karşılanmasının, 1952 yılı bütçesindeki yetersizlikten dolayı 1953 yılına ertelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Filmin teknik detaylarının, 1953 yılına yetiştirilmesi konusunda engel teşkil edeceğini belirten Genel Müdürlük, senaryoyu okumuş, bulduğu eksikliklerin ve yanlışlıkların düzeltilmesi için konuyla ilgilenecek bir kurul kurulması gerekliliğini ifade etmiştir (BCA. 030.10.198.354.14).

⁷ Film, 1977 yılında yeniden gösterime girmiştir. Milliyet, 28. Mayıs. 1977.

Öte yandan kutlamalara bir yıl kala yani 1952 yılına gelindiğinde, Fetih Derneği Nisan ayında bir kongre düzenlemiş ancak bu kongre, beklenen ilgiyi görmemiştir. Özellikle 400 üyeden yalnızca 35'inin kongreye katılması basında da sert bir dille eleştirilmiştir. Öyle ki muhtemel olarak gerekli çoğunluğun sağlanamamasından dolayı idare heyetinin bile seçiminin gerçekleştirilemediği bu kongre başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Milliyet, 4 Nisan 1952).

Haziran ayında kongre yinelenmiş ve eski idare heyetinin istifası sonucu yeni idare heyeti seçilmiştir. Üyelerden İsmail Hami Danişmend yapmış olduğu açıklamada, derneğin hiçbir faaliyette bulunmaması konusuna açıklık getirmiş, basın sert eleştirilerine cevap vermiş ve maddi yetersizlikten kaynaklanan sıkıntılara vurgu yapmıştır. Hükümetin 17 milyon liradan başlayıp 623 bin liraya kadar indirmiş olduğu yardım vaadini yerine getirmediğini belirten Danişmend, derneğin resmi yardımlardan umudunu kesmiş olmasına rağmen çalışmalarına kendi olanaklarıyla devam etmekte olduğunu ifade etmiştir. Hazırlanan program konusunda bilgi veren Danişmend, İstanbul'da Fatih Sultan Mehmet ile ilgili yerlere kitabeler konulacağını, Fatih'in türbesinin kubbesine 500. yıl gecesinden itibaren yanmak üzere 1500 mumluk elektrik lambalarının yapılacağını ve derneğin ilmi komitesinin çok kıymetli bir külliyyat hazırlamakta olduğunu belirtmiş, Fetih ve Fatih'e dair üç pul sergisinin hazırlanacağını ancak bu işleri gerçekleştirmek için maddi desteğe ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Derneği teslim aldıklarında yalnızca 1200 lirası olduğu ve hükümetin yardımınının 100 bin liraya indiğini ve o miktarı da alamadıklarını belirten İsmail Hami Danişmend, hükümetin kendilerini maddi anlamda yalnız bıraktığından yakınmıştır (Milliyet, 16 Haziran 1952).

500. Yıl Kutlamaları

Dernek 1953 yılına başka bir deyişle fethin 500. yıldönümüne kadar, maddi anlamda ihtiyacı olan parayı elde edememiş, 1953'ün Mayıs ayı geldiğinde kutlamaların ne şekilde gerçekleşeceği bir merak konusu olmuştur. Tüm maddi olumsuzluklara rağmen Fetih Derneği 1953 yılında, üzerinde Fatih'in resminin bulunduğu bin adet altın bastırmıştır. Bu altınlar Merkez Bankasına teslim edilmiş ve ayrıca basılan bronz rozetler 2,5 lira karşılığında satışa sunulmuştur (Cumhuriyet, 24. Mayıs.1953). Diğer yandan kutlamalara birkaç gün kala, 24 Mayıs 1953 tarihinde, Ankara'ya hareket eden üç dernek üyesi hükümet erkânını kutlamalara davet etmişlerdir (Cumhuriyet, 24. Mayıs.1953).

Döneme ve kutlamalara dair basında çıkan haberler tarandığında 28 Mayıs tarihli Milliyet gazetesine yansıyan haberler dikkat çekicidir. Milliyet gazetesi programda bir değişikliğin meydana geldiğini, Fatih'in kadırgasının karadan çekilişi ve Yeniçerilerin gösterisinin iptal edildiğini sayfalarına taşımıştır. Bilinmeyen bir sebepten dolayı değişikliğe gidildiğini belirten gazete, onca masrafa rağmen neden bu şekilde bir değişikliğe gidildiği konusundaki şaşkınlık ifadesini gizlememiştir (Milliyet, 28 Mayıs 1953).

29 Mayıs 1953 günü sabah saat 10.00'da İstiklal Marşı ve Topkapı Surları dışında Ulubatlı Hasan'ın şehit düştüğü burcun karşısında başlayan törenlere (Milliyet, 30 Mayıs 1953), Türkiye Büyük Millet Meclisi Heyeti, Milli Eğitim Bakanı Rıfık Salim Burçak ve elliye yakın milletvekili, rektörler, askeri erkân, Patrik vekili, patrikhane heyeti, Hahambaşı ve Ermeni Patriği'nin katılmış, açış konuşmalarının ardından 21 pare top atışıyla surlar temsili olarak yıkılmıştır (Ulus, 30 Mayıs 1953). Ulubatlı Hasan'ın Türk bayrağını diktiği yere temsili olarak tekrar Türk Bayrağı dikilmiştir. Buradaki resmi tören bittikten sonra kutlamalar saat 13.00'da Fatih'te devam etmiştir. Kars'tan ve Edirne'den getirilen toprakların Fatih'in türbesine bırakılmasıyla devam eden törende, askeri okul öğrencileri Fatih'in türbesini selamlayarak resmigeçit gerçekleştirmişlerdir (Ulus, 30 Mayıs 1953).

Yüz binlerce kişinin katıldığı kutlamalarda Devlet erkânından Başbakan ve Cumhurbaşkanının bulunmayışı oldukça ilginç bir görüntü oluşturmuştur. İstanbul Valisi Gökay nezdinde gerçekleşen törenlerin ardından Fatih'in fermanları, kılıçları, kaftanları ve kitaplarının yer aldığı "Çinili Köşk"⁸ Müzesi'nin açılışı gerçekleştirilmiştir (Milliyet, 30 Mayıs 1953).

İstanbul'un Fethinin 500. yılı kutlamaları cumhuriyetin modern eğitim kurumlarında gerçekleştirilen ilmi faaliyetlere de yansımış ve kutlamalar bilimsel etkinliklerle zenginleştirilmiştir. Aynı gün İstanbul Üniversitesi'nin de 500. yıldönümü kutlanmış ve bu kutlamalar esnasında yapılan konuşmalarda Fatih'in ilime verdiği önem vurgulanmıştır (Cumhuriyet, 30 Mayıs 1953). Aynı şekilde Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde de benzer törenler düzenlenmiştir.

Törenlerde en çok dikkat çeken ve basın tarafından da sertçe eleştirilen konulardan biri, Başbakan Adnan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın törenlere katılmaması ve diğeri de organize eksikliğinden dolayı yaşanan izdihamdan olmuştur (Ulus, 3 Haziran 1953).

⁸ Çinili Köşk, 1472 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmıştır.

Tam da törenlerin gerçekleştirileceği gün Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü İngiltere Kraliçesi Elizabeth'in taç giyme törenine katılmak üzere Londra'ya hareket etmişler, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise katılmadığı törenlere bir tebrik mesajı göndermiştir. Mesajında, "... *İstanbul'un dünya çapında tarihi bir hadise olan fethinin 500. yıl dönümü münasebetiyle sayın hemşerilerimin duydukları asil heyecana iştirak ederim...*" şeklinde ifadeler yer veren Bayar, bu büyük günün vatandaşlar için mutluluk vesilesi olmasını dilemiş ve tebriklerini sunmuştur (Milliyet, 30 Mayıs 1953).

Konuya Yunanistan cephesinden bir parantez açıldığında, aynı gün Atina Katedralinde "*şehirlere kraliçesinin son müdafisi, Helenlerin sadık kral ve İmparatorları Konstantin'in*" hatırasına ithaf edilen dini bir ayin gerçekleştirilmiştir. Bu ayinin devam ettiği sırada Atina'da binden fazla mağaza ve dükkân kapanmış ve kilise çanları çalmıştır. Buna ek olarak Yunan Kathimerini gazetesi, İstanbul'da gerçekleştirilen törenlere Başbakan Menderes ve Cumhurbaşkanı Bayar'ın katılmamasının büyük bir basiret eseri olduğunun altını çizmişlerdir. Gazete bu haberi, "*İstanbul'un fethi şimdiki Türk-Yunan münasebetlerine hiçbir surette haleldar edemez*" ifadesiyle sonlandırmıştır (Milliyet, 30 Mayıs 1953). Bu bağlamda İstanbul'un Fethinin 500. yıl kutlamalarına hükümetin katılmamasının Yunanistan cephesinde olumlu karşılandığı söylenebilir. Özellikle iki ülke arasındaki ilişkilerin henüz bozulmadığı 1953 yılında, Yunanistan'ın takdir ettiği bu tutumun Türk basınında ise aynı etkiyi yarattığı söylenemez.

Bu çerçevede, kutlamalar konusunda Ulus gazetesi, "*Biz Bu Acıyı 500 Yılda Bile Unutamayacağız*" şeklinde bir manşet atmış, kutlamaların sönük hatta gülünç olduğunu ifade etmiştir. Kutlamaların, politik nedenlerden dolayı kasten sönük geçtiği vurgusunu yapan gazete, diğer gazetelerin de aynı tarzda haberlere yer verdiğini belirtmiştir (Ulus, 3 Haziran 1953). Ulus gazetesinin CHP'ye olan yakınlığı göz önünde tutulduğunda eleştirel bir tutum sergilemesi olağan karşılanabilir.

Diğer yandan merasimlere yönelik olumsuz eleştiriler Ulus gazetesi ile sınırlı kalmamıştır. Vatan gazetesi de "*İstanbul'un Fethini Nasıl Kutlamalıydık*" başlıklı yazısında kutlamalardaki eksikliklerden ziyade nasıl bir kutlamanın organize edilmesi gerektiğini yazarak, gerek bilimsel gerekse askeri etkinliklerin baştan sona yetersiz olduğunu vurgulamıştır. Bunun daha sonraki kutlamalar için bir ders olarak kabul edilmesi gerektiği ifade edilirken, Fatih Sultan Mehmet'e hakkının teslim edilerek her alanda ona dair çalışmalar yapılması gerektiği belirtilmiştir (Vatan, 28 Mayıs 1953).

Hürriyet gazetesi de törenin intizamsız ve programsız olduğunun altını çizerek töreni bir yüz karası olarak nitelemiştir. “*hem halk azap çekti hem ele güne rezil olduk*” şeklinde tepki gösteren gazete, törenlere beceriksizliğin damga vurduğunu belirtmiştir. Öte yandan Sedat Simavi, Hürriyet gazetesinde fetih organizasyonu ile ilgili yazmış olduğu yazısında düşüncelerini “*kadırğa yerine sandal sürüdük, takma bıyıklı yeniçeri ve levent mukallitleri dolaştırdık ve nihayet bunun ismini de 500. yıl dönümü koyduk*”⁹ sözleriyle ortaya koymuştur (Ulus, 3 Haziran 1953).

Sonuç

Cumhuriyet Halk Partisi döneminde başlayan İstanbul’un Fethinin 500. yıldönümüne dönük kutlama hazırlıkları, 1950 yılında yapılan seçimleri Demokrat Parti’nin kazanmasıyla yeni hükümetin uhdesine geçmiş ve yine CHP döneminde kurulan İstanbul’un Fethinin 500. Yılı ve Müteakip Fetih Yıllarını Kutlama Derneği de DP Hükümeti ile çalışmalarına devam etmiştir. Yaşanan maddi yetersizliklere rağmen dernek, kutlamalar konusunda planlamalarına devam etmiş ve 1953 yılının 29 Mayıs’ında kutlamalar başlamıştır.

Çok büyük bir halk kitlesinin katıldığı kutlamalara damga vuran gelişme ise Başbakan Menderes ve Cumhurbaşkanı Bayar’ın kutlamalara katılmaması olmuştur. Bu durum siyasi konjonktür ve dış ilişkiler bağlamında incelendiğinde farklı şekillerde açıklanabilir. Ancak Yunanistan’ın değerlendirmeleriyle hareket edildiğinde ve 1953 yılında, iki ülke ilişkilerinin henüz gerginleşmediği göz önüne alındığında, bu durumun Yunanistan’ı incitmemek adına sergilenmiş bir tutum olarak değerlendirilmesi de mümkündür.

Diğer yandan kutlama organizasyonları konusunda, olumsuz eleştirilerin yapılması mevcut törenlerin tam anlamıyla kötü organize edildiği anlamına da gelmemelidir. Eleştirilerin ağırlıklı olarak muhalif kanat tarafından yapılması, İstanbul’un fetih kutlamaları üzerinden hükümeti eleştirme yöntemi olarak da değerlendirilebilir. Öte yandan daha sonraki yıllardaki (1954-1955-1956-1957) kutlamalara bakıldığında hemen hepsinin sönük organizasyonlarla geçtiği görülmektedir. 1953 yılının tam olarak 500. yıla denk gelmesi bu yılı anlamlı kılmış ve büyük organizasyonlar hedeflenmiştir. Ancak tüm bunlara rağmen,

⁹ 500. yıl kutlamalarında 28 Mayıs 1953’te Milliyet gazetesinin vermiş olduğu habere göre programda bir değişiklik olduğu belirtilmiş ve kadırğa ve yeniçeri fikrinden vazgeçildiği aktarılmıştır. Ancak görünen o ki bu programdan vazgeçilmemiş ve program aynen uygulanmıştır.

Fetih Derneği'nin, planlamaların başından itibaren maddi yetersizlikten yakınması ve hükümetin gerekli desteği göstermediğini öne sürmesi, ekonomik sebeplerden dolayı organizasyonun eksik ya da programsız geçmesinin nedeni olarak düşünülebilir.

Sonuç olarak denilebilir ki, bir tarafı Yunanistan'ı da ilgilendiren İstanbul'un fethinin 500. Yıldönümünün, DP döneminde kutlanmış ya da anılmış olması, hükümette Yunanistan'a yönelik bir hassasiyet yaratmış ve ilişkilerin gerilmesine neredeyse bir yıl kala, 1953 yılında, tarihsel bir olay ya da kültürel bir faaliyetten dolayı Ege'nin diğer yakasının gücendirilmemesine özen gösterilmiştir.

Kaynakça

Aslan, Demo Ahmet (2011). *Cumhuriyet'in Törensel Meşruiyeti: Ulus Devlet İnşa Sürecinde Milli Bayramlar (1923-1938)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

Engin, Vahdettin (2013). İstanbul'da Müstesna Bir Gün. *Popüler Tarih*, 33.

Özcan, Ömer (2013). İstanbul'un Fethi'nin 500. Yıl Dönümü Kutlama Hazırlıkları. *Türk Yurdu*, 33(316).

Polat, Bengü Salman (2012). *Milli Bayram Olgusu ve Türkiye'de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları 1923-1960*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Şimşir, Bilal (2012). *Lozan Günlüğü: Lozan Barış Konferansı ve Barış Antlaşması Sürecinin Belgesel Kronolojisi (1922-1923)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Uzun, Hakan (2010). Milletın İradesiyle Oluşan Bir Bayram: Atatürk'ü Anma 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı ve Atatürk Döneminde Kutlanması. *Karadeniz Araştırmaları*, 6 (24).

Yamak, Sanem (2008). Meşrutiyet'in Bayramı: 10 Temmuz İd-i Millisi, İstanbul. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 38.

Yücel, Hasan Ali (1993). *Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler*. İçel: Kültür Bakanlığı Türk Klasikleri Yayınları.

Arşiv Belgeleri, Resmi ve Süreli Yayınlar

(Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi) BCA. 030.10.198.354.14

(Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi) BCA. 030.18.01.02.124.82.7.

(Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi) BCA. 030.01.17.98.42.

(Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi) BCA. 030.18.01.02.123.61.13

(Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi) BCA. 030.01.123.782.6

(Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi) BCA. 490.01.600.76.7

Gazeteler

Milliyet

Tanin

TBMM Zabıt Ceridesi

Ulus

Vatan